

JAK WSPIERAĆ ROZWÓJ JĘZYKOWY I KOMUNIKACJĘ DZIECKA – PRZEWODNIK DLA RODZICÓW DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM

Grażyna Krasowicz-Kupis

IBE

INSTYTUT
BADAŃ
EDUKACYJNYCH

Ministerstwo
Edukacji Narodowej

unicef

dla każdego dziecka

Autorka: **prof. dr hab. Grażyna Krasowicz-Kupis**

Recenzentka: **prof. dr hab. Aneta R. Borkowska**

Redakcja językowa i korekta: **Iwona Stachowicz**

Skład komputerowy: **C&C Sp. z o.o.**

Projekt okładki, layout i ilustracje: **Marta Ignerska**

ISBN: **978-83-67385-79-4**

Copyright © **Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024**

Wydawca: **Instytut Badań Edukacyjnych, ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa**

tel. (22) 24 17 100, www.ibe.edu.pl

Wzór cytowania:

Krasowicz-Kupis, G. (2024). *Jak wspierać rozwój językowy i komunikację dziecka. Przewodnik dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym*. Instytut Badań Edukacyjnych.

Egzemplarz bezpłatny

Warszawa 2024 r.

Niniejsza publikacja została zrealizowana przez Instytut Badań Edukacyjnych przy współpracy Biura UNICEF ds. Reagowania na Potrzeby Uchodźców w Polsce i Ministerstwa Edukacji Narodowej. Materiały, treści i poglądy zawarte w niniejszej publikacji są prezentowane jako własne przez ekspertów zaangażowanych do realizacji projektu i niekoniecznie odzwierciedlają poglądy UNICEF lub darczyńcy. Publikacja nie została przygotowana na podstawie oficjalnych standardów publikacyjnych UNICEF, w związku z czym UNICEF ani darczyńca nie odpowiadają za potencjalne błędy.

Informacja o projekcie

Celem projektu „Szkoła dostępna dla wszystkich” jest wzmocnienie kompetencji nauczycieli specjalistów w zakresie udzielania adekwatnego wsparcia dzieciom i uczniom z uwzględnieniem zróżnicowania ich potrzeb rozwojowych i edukacyjnych, w tym dzieciom i uczniom będącym uchodźcami z Ukrainy, a także integrowania zróżnicowanego środowiska w klasie/szkole. W projekcie opracowano szereg narzędzi pomocnych w prowadzeniu zajęć wychowawczo-specjalistycznych, w tym integracyjnych, zapewniających poczucie wspólnoty wśród dzieci i uczniów, oraz dbałość o budowanie przyjaznego klimatu w klasie/szkole w ramach ochrony zdrowia psychicznego dzieci i uczniów.

**JAK WSPIERAĆ ROZWÓJ JĘZYKOWY
I KOMUNIKACJĘ DZIECKA –
PRZEWODNIK DLA RODZICÓW
DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM**

Grażyna Krasowicz-Kupis

Spis Treści

8 _____ **Wstęp**

12 _____ **Ogólne i uniwersalne zasady wspierania umiejętności komunikacyjnych dziecka**

14 _____ **Rozmawianie z dzieckiem**

16 _____ **Dobra komunikacja i aktywne słuchanie**

17 _____ **Czytanie dziecku i czytanie wspólne z dzieckiem**

22 _____ **Świadomość pisma**

23 _____ **Wsparcie wizualne**

24 _____ **Ważne i dobre praktyki**

28 _____ **Dzieci w wieku 3–4 lat**

29 _____ **Charakterystyka umiejętności językowych**

31 _____ **Sygnały ostrzegawcze!**

31 _____ **Jak wspomagać mowę i język dziecka w okresie 3–4 lat**

35 _____ **Dzieci w wieku 4–5 lat**

36 _____ **Charakterystyka umiejętności językowych**

39 _____ **Sygnały ostrzegawcze!**

40 _____ **Wspomaganie**

42 _____ Dzieci w wieku 5–6 lat

43 _____ Charakterystyka umiejętności językowych

45 _____ Sygnały ostrzegawcze!

46 _____ Wspomaganie

49 _____ Dzieci w wieku 6–7 lat

50 _____ Charakterystyka umiejętności językowych

52 _____ Sygnały ostrzegawcze!

54 _____ Wspomaganie

55 _____ Pozwól dziecku kierować rozmową

61 _____ Rozwijanie umiejętności przewidywania

62 _____ Rozumowanie i krytyczne myślenie

64 _____ Opowiadanie historii

65 _____ Podsumowanie

69 _____ Bibliografia

Wstęp

Wprowadzenie do przewodnika dla rodziców dzieci w wieku przedszkolnym

Trudno przecenić znaczenie rozwoju językowego człowieka, stanowi bowiem podstawę rozwoju poznawczego, społecznego, umiejętności czytania i wielu innych obszarów rozwoju. Rozwój ten ma także bezpośredni wpływ na stany emocjonalne dziecka, co sprawia, że można wyraźnie wskazać związek pomiędzy ewentualnymi problemami emocjonalnymi dziecka a jego trudnościami w rozwoju językowym.

Członkowie rodziny dziecka, osoby, z którymi kontaktuje się ono codziennie i najczęściej oraz które są dla niego ważne, odgrywają istotną rolę, ponieważ pomagają dziecku rozwijać jego wczesne umiejętności komunikacyjne.

Wiek przedszkolny, przypadający na okres od 3 urodzin do osiągnięcia wieku lat 7, to czas dynamicznego rozwoju językowego. Dziecko w tym wieku zadaje mnóstwo pytań i intensywnie się uczy. Sytuacje, gdy nie może wytłumaczyć innym, czego potrzebuje, jaki ma pomysł, co myśli, mogą u niego powodować silną frustrację i napady złości.

Wyniki badań prowadzonych przez psycholingwistów w wielu krajach, także w Polsce, wskazują, że dziecko, które skończyło 3 lata, opanowało zasadnicze podstawy systemu językowego w każdym jego aspekcie. Inaczej mówiąc, przyswoiło podstawę:

- systemu fonologicznego (odpowiedzialnego za posługiwanie się dźwiękami mowy),
- systemu morfologicznego (odmiana wyrazów) i składniowego (budowa zdań), czyli gramatycznego,
- słownika – w zakresie czynnym (wyrazy, które dziecko zna i których używa) i biernym (wyrazy, które dziecko zna i rozumie, ale niekoniecznie używa).

Ponadto 3-latek może już prowadzić konwersację oraz budować krótkie teksty (podstawy dyskursu).

Dziecko rozwija język i kompetencje komunikacyjne w zakresie ekspresji, budowania wypowiedzi i percepcji, czyli jej rozumienia (podstawy systemu semantycznego).

Nie oznacza to jednak końca procesu nabywania języka, wprost przeciwnie – jest to dopiero jeden z ważniejszych tzw. kamieni milowych w rozwoju językowym, na którym nadbudowywane będą w szybkim tempie – do 6–7 roku życia, a w kolejnych latach wolniej – kolejne osiągnięcia rozwojowe w zakresie przyswajania mowy i języka oraz nabywania umiejętności komunikacyjnych.

W dalszej części przewodnika zostaną omówione najbardziej charakterystyczne zjawiska dotyczące sprawności językowych i komunikacyjnych na etapie przedszkolnym oraz propozycje dla rodziców pozwalające optymalizować i wspierać rozwój językowy ich dziecka. Ze względu na to, iż tempo nabywania poszczególnych sprawności jest bardzo zróżnicowane u poszczególnych dzieci, trudno o wskazywanie kategoriycznych granic wiekowych dla poszczególnych umiejętności, dlatego opisy będą odnosiły się do pewnych przedziałów

wiekowych. W przewodniku podzielono treści ze względu na wiek dziecka w taki sposób, że okres 3–4 lat oznacza czas jego rozwoju między trzecimi a czwartymi urodzinami. Podobnie w pozostałych przypadkach uwzględniany jest wiek między urodzinami wskazywanymi pierwszą cyfrą a kolejnymi w określeniu przedziału wiekowego.

W każdej części przewodnika przedstawiono:

- podstawowe informacje o prawidłowościach rozwoju mowy i języka na danym etapie rozwojowym;
- sygnały ostrzegawcze – informacje, co powinno niepokoić w rozwoju mowy i języka dziecka oraz kiedy szukać pomocy u specjalisty;
- wskazówki dotyczące komunikowania się i rozwijania kompetencji komunikacyjnych dziecka – np. „używaj komentarzy i modeluj dobre wypowiedzi dziecka”, „dodaj słowo lub frazę do tego, co dziecko powiedziało”, „poczekaj spokojnie na odpowiedź dziecka”, „powtarzaj wielokrotnie”, „uczynь każdą wolną chwilę czasem rozmowy” itp.

Najpierw jednak zaprezentowano ogólne i uniwersalne wskazówki dotyczące wspierania rozwoju językowego i komunikacji dziecka, niezależne od wieku. Będą one miały także zastosowanie w przypadkach, gdy obserwujemy u niego deficyty lub zaburzenia w tym obszarze rozwojowym.

1

Ogólne i uniwersalne zasady wspierania umiejętności komunikacyjnych dziecka

Komunikacja jest niezbędna dla relacji i rozwoju dzieci. Dobra komunikacja obejmuje słuchanie i rozmawianie w sposób, który sprawia, że dzieci czują się ważne i cenione. Przyczynia się do ich poczucia własnej wartości i pewności siebie.

Rozwój językowy zaczyna się od dźwięków mowy i gestów, a następnie obejmuje słowa i zdania. Dzieci uczą się nowych umiejętności z czasem i w różnym wieku. Zdecydowana ich większość rozwija je w tej samej kolejności, choć niekoniecznie w tym samym czasie, a każda nowa umiejętność, której się uczą, jest budowana na poprzedniej.

Jeśli jako rodzic obserwujesz pewne różnice dotyczące wieku, w którym dzieci nabywają nowych umiejętności językowych, zazwyczaj nie jest to powód do zmartwienia. Aby ułatwić jednak rozpoznawanie potencjalnych problemów z rozwojem mowy, w każdym rozdziale dotyczącym poszczególnych przedziałów wiekowym opisano sygnały ostrzegawcze, które mogą skłonić rodziców do skorzystania z konsultacji u specjalisty.

W opracowaniu przedstawiono kilka najważniejszych, uniwersalnych zasad dotyczących wspierania rozwoju językowego, które mogą być pomocne w przypadku wszystkich dzieci, także tych, które w obszarze mowy doświadczają trudności.

Są to:

1. Rozmawianie z dzieckiem.
2. Dobra komunikacja i aktywne słuchanie.
3. Czytanie dziecku i czytanie wspólne z dzieckiem.
4. Wsparcie wizualne.
5. Ważne i dobre praktyki, takie jak na przykład bycie na poziomie dziecka w sensie językowym i fizycznym, parafrazowanie jego wypowiedzi czy powtarzanie.

1.1. Rozmawianie z dzieckiem

Najlepszym sposobem na zachęcanie do rozwoju językowego dziecka jest jak najczęstsze rozmawianie z nim na tematy, które są dla niego interesujące. W okresie dzieciństwa rodzic może efektywnie wspierać rozwój językowy swojego dziecka, rozmawiając z nim i reagując, gdy podejmuje ono próby komunikowania się. Ważna jest tzw. **responsywność rodziców w sytuacjach potencjalnie komunikacyjnych**, oznaczająca, że rodzic lub inny dorosły odnosi się do tego, czym aktualnie, w danej chwili, interesuje się dziecko i na czym skupia swoją uwagę. Takie podejście korzystnie toruje uczenie się, wzmacnia bowiem motywację dziecka, która wynika z używania języka dotyczącego tego, co jest w danej chwili dla niego ważne, a to sprzyja rozwijaniu zasobów językowych. W takich sytuacjach rodzic nie jest dyrektywny, ale raczej podąża za dzieckiem. Nie ponagla go, czeka na odpowiedzi, prowokuje do inicjowania rozmowy. Liczne badania naukowe potwierdzają skuteczność takiego podejścia. Innym istotnym źródłem wspomagania rozwoju języka dziecka jest czytanie mu książek i dzielenie się historiami – czyli wzajemne sobie ich opowiadanie.

1.2. Dobra komunikacja i aktywne słuchanie

Język się rozwija, kiedy dzieci mają możliwość interakcji z innymi i poznawania świata w zabawny, radosny i kreatywny sposób. Uczą się komunikować poprzez codzienne rozmowy z dziećmi i z dorosłymi, z którymi łączy je więź, oraz przez dzielenie się wspólnymi doświadczeniami. Najważniejsza jest ciepła, delikatna i reagująca komunikacja (tzw. responsywna) z dzieckiem od urodzenia, ponieważ pomaga mu czuć się bezpiecznie i pewnie. Wzmacnia również relacje między dzieckiem a jego rodzicami lub opiekunami.

Dobra komunikacja to poświęcanie dziecku pełnej uwagi, zachęcanie je do wyrażania, opisywania swoich myśli i uczuć, wrażliwe słuchanie i reagowanie na wszystko, co ono mówi (również na trudne emocje), będąc otwartym na mowę ciała i ton głosu oraz uwzględnianie ograniczeń dziecka wynikających z wieku i komunikowanie się z nim w sposób, który sprawia, że będzie rozumiało przekaz.

Dobłą komunikację można rozwijać i wspierać od urodzenia poprzez:

- prowadzenie rozmów;
- wyznaczanie czasu na rozmowy i słuchanie;
- wyłączanie rozpraszaczy;
- dyskutowanie o codziennych sprawach;
- bycie otwartym na rozmowę na temat wszystkich rodzajów uczuć, zwracając uwagę na mowę ciała dziecka;
- angażowanie dziecka w rozmowy;
- bycie gotowym do zatrzymania się i wystuchania dziecka.

Aktywne słuchanie jest kluczowe dla dobrej komunikacji i pomaga wzmocnić relację z dzieckiem. Oznacza ono:

- używanie mowy ciała, aby pokazać, że się słucha;
- obserwowanie wyrazu twarzy i mowy ciała dziecka;

- budowanie swoich wypowiedzi na tym, co dziecko mówi;
- zachęcanie je do wyrażania swoich uczuć;
- powtarzanie lub przekształcanie tego, co mówi;
- unikanie przerywania lub kończenia zdań za dziecko;
- unikanie lekceważenia lub odkładania w czasie rozwiązania problemów dziecka.

Przy okazji można pomóc dziecku rozwijać umiejętność słuchania poprzez:

- dawanie mu dobrego przykładu;
- pozwalanie skończyć mu mówić przed udzieleniem odpowiedzi;
- używanie języka i podsuwanie pomysłów, które będą dla niego zrozumiałe;
- klarowne formułowanie poleceń i prośb;
- szanowanie i w razie potrzeby chwalenie jego umiejętności słuchania.

1.3. Czytanie dziecku i czytanie wspólne z dzieckiem

Czytanie dziecku i czytanie wspólne z dzieckiem to bezcenne doświadczenia.

Rozwijają one język, wiedzę o świecie, wzbudzają emocje, dają dziecku poczucie bliskości i bezpieczeństwa. Aby w dziecku zrodziła się potrzeba kontaktów z książką, można wyróżnić trzy rodzaje działań ze strony rodziców:

- Wprowadzanie umiejętności odczytywania znaczeń ilustracji – podczas czytania dziecku pierwszych książek wyszukiwanie na ilustracjach znanych przedmiotów, scen, sytuacji i zachęcanie, by odpowiadało na pytania, odgadywało sytuacje, wskazywało przedmioty itp.
- Wytwarzanie emocjonalnego związku dziecka z tekstem, budzenie wrażliwości na piękne słowo, rym, rytm, nastrój.
- Rozwijanie rozumienia treści fabularnych, które charakteryzują się zmiennością sytuacji, następstwem zróżnicowanych wydarzeń,

co wymaga zrozumienia prostych związków czasowych i przyczynowo-skutkowych, np.: „W pokoiku na stoliku stało mleczko i jajeczko.

Przyszedł kotek, wypił mleczko, a ogonkiem stłukł jajeczko.”

Połączenie tych trzech działań ze strony rodziców pozwoli na osiągnięcie przez dziecko dojrzałości do rzeczywistego korzystania z czytanej mu książki.

Na przełomie wczesnego i średniego dzieciństwa, mniej więcej do 5 roku życia, dziecko często z uporem słucha jednej lub kilku książek, wracając stale do tych samych emocji. Taki kontakt z książką można porównać z uczuciowym rytuałem, jak wieczorny pocałunek czy układanie lalki do snu, a zatem nawiązuje do rutynowych sytuacji gwarantujących dziecku poczucie bezpieczeństwa.

Dobieranie książek do czytania zależy oczywiście nie tylko od wieku dziecka, lecz także od jego potrzeb i zainteresowań. Ważną zasadą jest to, by nie narzucać dziecku lektur, które nam wydają się wartościowe. Należy zgodzić się na wybieranie przez nie książki samodzielnie, nawet jeśli co wieczór czytacie tę samą przez rok. Trzeba też pozwolić dziecku decydować o sposobie czytania. Na przykład niech samo przewraca strony albo czytacie tylko jego ulubione fragmenty. Należy dać na to przyzwolenie i czerpać z tego radość.

Czytanie z dzieckiem i dziecku – najważniejsze zasady

- Czytać codziennie i w każdych możliwych okolicznościach.
 - Nie narzucać książek – pozwalać wybrać!
 - Czytać tyle razy to samo, ile dziecko potrzebuje.
 - Czytać, nawet wielokrotnie, tylko fragmenty, jeśli dziecko potrzebuje takiego rozwiązania.
 - Angażować dziecko – pytać o treść, o ilustracje.
 - Angażować dziecko – pozwalać przynosić książkę, otwierać, przekładać kartki w czasie czytania.
-

Warto zadawać dziecku pytania w trakcie czytania – o elementy ilustracji, dalsze losy bohaterów, przyczyny zdarzeń, np.: „Jak myślisz, dlaczego wilk nie mógł zdmuchnąć domku trzech świnek?”. Można także zapytać dziecko, co by zrobiło, będąc na miejscu bohatera.

W czasie czytania nowej opowieści należy wyjaśniać nieznane słowa, odnosząc je do tych, które dziecko już zna, np.: „Karol był zarozumiały, to znaczy, że uważał się za mądrzejszego i lepszego od innych dzieci”.

Dobrze jest okazywać własne zainteresowanie czytaną historią, czytać z zaangażowaniem.

Zanim zanurzy się z dzieckiem w nową książkę, przejrzyjcie wspólnie tytuł i okładkę. Porozmawiajcie o tym, co może się wydarzyć w tej opowieści. Po przeczytaniu porównajcie przewidywania do rzeczywistych wydarzeń, co pobudzi refleksję i krytyczne myślenie.

Czytanie książek dotyczących wielu różnych tematów pozwala dziecku usłyszeć słowa używane na wiele różnych sposobów, w różnych kontekstach. Dostarcza także wzorców konstrukcji gramatycznych, zwłaszcza zdaniowych.

Łączenie tego, co jest w książce, z tym, co dzieje się w życiu dziecka, to dobry pomysł na rozmowę z dzieckiem. Na przykład możesz powiedzieć: „Dziś byliśmy w teatrze na przedstawieniu tak jak dziewczynka w tej książce. Czy pamiętasz, co oglądałeś(-aś) w teatrze?”.

Korzystne jest zachęcanie do rozmów o interesujących obrazkach w książkach, z którymi zapoznacie się z dzieckiem. Gdy czytasz na głos, możesz wskazywać słowa, które aktualnie odcytujesz. To pokazuje twojemu dziecku związek między mówionymi a pisanymi słowami i pomaga mu odkryć, że poszczególne słowa są odrębnymi elementami języka. Są to ważne podstawy rozwoju komunikacji pisemnej, a dokładnie tzw. świadomości pisma.

Podczas wspólnego czytania książki należy pamiętać, że nie musimy czytać jej koniecznie od początku do końca. Jeśli dziecko postanowi wrócić do poprzedniej strony, po prostu podążaj za nim. Dodawaj entuzjastyczne komentarze na temat tego, co dla dziecka jest interesujące.

Bardzo ważne jest, aby czytać codziennie, choćby 5 minut, w ramach codziennego rytuału, np. zwykle przed spaniem, ale także można wykorzystywać inne sytuacje – np. u lekarza czy w pociągu, kiedy macie wspólny czas do wykorzystania.

Wprowadzanie dziecka w sferę kontaktów z książką odbywa się poprzez liczne działania ze strony rodziców. W okresie przedszkolnym to przede wszystkim:

- dostarczanie dziecku książki
- wspólne przewracanie kartek
- recytowanie wierszyków
- omawianie obrazków
- głośne czytanie
- przyzwyczajanie do posiadania i kompletowania własnego księgozbioru.

Wprowadzono nawet pojęcie tzw. inicjacji literackiej. Oznacza ona działania, które prowadzą do wytworzenia w dziecku względnie autonomicznej, niezależnej potrzeby korzystania z literatury.

1.4. Świadomość pisma

Ważnymi warunkami torującymi nabywanie umiejętności czytania w wieku przedszkolnym są:

- rozpoznawanie napisów mocno osadzonych w kontekście, takich jak logo znanych firm czy nazwy, z którymi dziecko bardzo często ma styczność;
- rozumienie formy i funkcji pisma;
- zrozumienie związku między mową a pismem.

Rozumienie funkcji pisma i związku między nim a mową jest nazywane świadomością pisma.

Najczęściej wskazywanymi składnikami świadomości pisma są:

- wiedza o funkcji pisma (przekazywanie informacji);
- wiedza o zasadach pisma (kierunek, segmentacja tekstu);
- znajomość terminologii związanej z pismem i pojęć metajęzykowych, np.: litera, głoska, wyraz, kropka, przecinek itd.;
- elementy świadomości fonologicznej i wiedza o przetwarzaniu fonologicznym.

Świadomość pisma kształtuje się w okresie przedszkolnym, odzwierciedlając rozwijające się zdolności dzieci do myślenia i posługiwania się komunikacją pisemną, a tym samym do rozumienia zasad i funkcji pisma.

W tym okresie dzieci przechodzą znaczącą transformację, w czasie której wzrasta zainteresowanie pismem oraz pojawia się autonomiczna potrzeba poznania i używania komunikacji pisemnej. Dzieci zaczynają używać pisma jako środka komunikacji, poznają alfabet, rozpoznają pierwsze litery i słowa.

1.5. Wsparcie wizualne

W rozwijaniu języka i sprawności komunikacyjnych dziecka pomocne są wskazówki wizualne. Na etapie edukacji przedszkolnej należą do nich ilustracje, symbole, konkretne przedmioty, a także gesty lub określone działania.

Kiedy rozmawiamy, słowa, które wypowiadamy, istnieją tylko przez chwilę. Wskazówki wizualne utrzymują się znacznie dłużej i pomagają zapamiętać. Gdy jednocześnie korzystamy ze wsparcia wizualnego i mówimy, dajemy dzieciom dodatkowy czas na zrozumienie, przygotowanie się na zmianę i przemyślenie, jak zareagować. Kontekst wizualny wspomaga rozumienie i uczenie się nowych słów i zwrotów. Kiedy tłumaczysz coś dziecku, używaj gestów; wskazuj na rzeczy, miejsca, o które chodzi; pokazuj, jak coś wykonać. Wszystkie te działania, które nie są wyrażone słowami, pozwalają dziecku lepiej rozumieć.

Wsparcie wizualne może sprawić, że komunikacja będzie łatwiejsza i skuteczniejsza, a także może zmniejszyć frustrację dzieci. Może ono obejmować:

Prawdziwe przedmioty

Pomóż dziecku zrozumieć, pokazując mu i mówiąc. Na przykład podnieś plecak i powiedz: „Czas do szkoły”. Pokaż talerz, jednocześnie mówiąc: „Czas na przekąskę”.

Możesz dać dziecku wybór pomiędzy dwoma prawdziwymi przedmiotami, które pomogą mu się porozumieć. Przed pójściem do parku, w porze przekąski, pokaż dziecku dwie rzeczy do wyboru, np. „Jabłko czy banan?” lub przed wyjściem, np. „Kalosze czy tenisówki?”.

Gesty, działania i mowa ciała

Jeśli dzieci chcą nam powiedzieć, czego oczekują, uczą się przekazu poprzez wskazywanie na różne sposoby. Używanie gestów, działań i mowy ciała z naszej strony daje dzieciom dodatkową wskazówkę dotyczącą tego, co mówimy.

Na przykład moglibyśmy szeroko rozłożyć ramiona, aby porozmawiać o „ogromnym samochodzie”. Dzieci mogą również używać gestów i działań, aby lepiej komunikować swoje potrzeby.

Wizualne plany dnia czy innych działań

Wizualny harmonogram lub oś czasu to seria obrazków, symboli lub zdjęć przedstawiających codzienne rutynowe działania dziecka. Mogą pomóc zrozumieć mu porządek dnia i przygotować na zmiany.

Należy pamiętać, że każde dziecko jest inne, i najważniejsze jest, aby wybrać takie wspomagacze wizualne, które będą odpowiednie dla twojego dziecka.

Warto się zastanowić, na co lubi patrzeć i co będzie najbardziej pomocne.

1.6. Ważne i dobre praktyki

Do ważnych i dobrych praktyk, które należy wprowadzać w codzienne życie i komunikację z dzieckiem, należy dopasowywanie się do jego poziomu – w znaczeniu dosłownym fizycznym i językowym, koncentrowanie uwagi dziecka, używanie komentarzy oraz parafrazowanie jego wypowiedzi, unikanie nadmiaru pytań, cierpliwość, powtarzanie, a przede wszystkim szukanie każdej możliwej okazji do rozmowy z nim.

1. Bądź na poziomie dziecka – w znaczeniu dosłownym fizycznym i językowym.

Oznacza to bycie nie tylko fizycznie twarzą w twarz na poziomie dziecka, lecz także na poziomie poznawczym. Dzieci wiele się uczą, obserwując twarz i mowę ciała rozmówcy. Używanie języka na odpowiednim poziomie

rozwojowym i utrzymywanie interakcji w tempie dziecka naprawdę pomaga w utrzymaniu rozmowy. Możliwe, że konieczne stanie się uproszczenie swojego języka, aby być na poziomie dziecka, lub o jeden krok wyżej – jeśli dziecko mówi w zakresie trzech lub czterech słów, spróbuj mówić zdaniami, które mają od trzech do pięciu słów. Staraj się, aby twoje zdania były krótkie i wypowiadaj ważne słowa kilka razy, np.: „Mandarynka. To jest owoc. Pomarańczowy owoc. Mniejszy od pomarańczy”.

2. Przywołaj uwagę dziecka, zanim zaczniesz mówić – dziecku może być trudno skupić uwagę, jeśli w tle jest dużo rozpraszaczy. Wyłączaj muzykę lub telewizor, gdy rozmawiasz lub bawisz się z nim. Możesz zwrócić uwagę dziecka, wypowiadając jego imię lub delikatnie dotykając jego ramienia. Zanim zaczniesz mówić, poczekaj, aż będzie gotowe. Zachęcaj je, by informowało cię, kiedy czegoś nie rozumie. Jednocześnie należy pamiętać, aby nie zmieniać wymowy na bardziej "dziecinna", tylko zawsze wymawiać słowa prawidłowo – np. jeśli dziecko nie mówi głoski R nie należy mówić – zobacz jaki piękny lowelek!"

3. Używaj komentarzy i parafrazuj – dostarczasz wtedy dziecku bogatszych językowo wzorców i pomagasz mu uczyć się nowych słów podczas interakcji z nim. Rozmawiaj o tym, co je interesuje w danej chwili. Używaj konkretnych nazw (powiedz: „Podoba mi się twój samochód” zamiast „Podoba mi się to”). Modeluj dobre, poprawne wypowiedzi. Pamiętaj, aby dodać słowo lub podsunąć pomysł do tego, co dziecko powiedziało, aby naprawdę pomóc w rozwijaniu jego umiejętności językowych. Pomóż dziecku używać dłuższych zdań, dodając jedno słowo do jego wypowiedzi. Jeśli więc dziecko powie: „Mam misia”, ty możesz powiedzieć: „Tak, masz puszystego misia!”. Kiedy dziecko źle odmienia wyrazy lub niepoprawnie buduje zdania, parafrazuj je, podając poprawny wzorec. Nigdy bezpośrednio nie poprawiaj dziecka, ponieważ wzbudzisz w nim negatywne emocje i zniechęcisz do mówienia.

4. Zadawaj mniej pytań – zbyt wiele pytań może wywierać nadmierną presję na dzieci, aby się komunikowały. Przesadna liczba pytań może sprawiać wrażenie testu i szybko zatrzymać przebieg rozmowy. Częste przepytывanie dziecka może być dla niego męczące i zniechęcać do komunikowania się, a zatem nadmierne odpytywanie może ograniczać jego aktywność werbalną. Jeśli dziecko doświadcza kłopotów z mówieniem, taka sytuacja staje się dla niego wyjątkowo frustrująca.

5. Poczekaj – bądź cierpliwy(-a), daj dziecku czas (nawet do 10 sekund). Nie kończ za dziecko zdań, nie mów za nie. Nie próbuj przyspieszać komunikacji. Kiedy zadasz pytanie, cierpliwie czekaj na odpowiedź. Dzieci nadal się uczą, mogą potrzebować trochę więcej czasu na przetworzenie tego, co powiedzialesz, i na własną odpowiedź.

6. Powtarzaj, powtarzaj, powtarzaj – słowa, piosenki, opowieści... Nigdy za dużo powtórzeń. Wykorzystuj piosenki i rymowanki, które sprzyjają uczeniu się. Powtarzanie jest znakomitym sposobem nauki języka. Dzieci muszą usłyszeć nowe słowa wiele razy w różnych sytuacjach, aby zostały skutecznie utrwalone w ich słowniku.

7. Daj możliwość wyboru – to doskonała okazja do ćwiczenia słów, których dziecko się uczy. Pokaż mu dwie rzeczy do wyboru: „buty czy kalosze?” lub „mleko czy woda?”. Dziecko może pokazać ci, czego chce, wskazując lub próbując wypowiedzieć słowo.

8. Szukaj każdej okazji do rozmowy – znalezienie czasu na rozmowę może być trudne w zajętych, swobodnych środowiskach zabaw. Warto wykorzystywać do rozmowy rutynowe, codzienne sytuacje i zachęcać do nich dzieci podczas odbywających się na co dzień czynności.

Rysunek 1. **Przykładowe działania ze strony rodziców, które mogą ułatwiać lub utrudniać rozwój językowy i komunikację.** Źródło: opracowanie własne.

Czego nie należy robić?

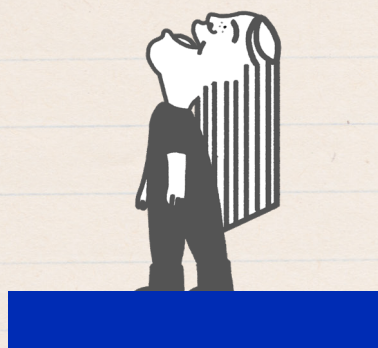
- nie krytykuj
- nie poprawiaj wypowiedzi, parafrazuj
- nie pytaj za często
- nie przerywaj
- nie popędzaj

Co należy robić?

- daj dziecku czas na odpowiedź
- dostosuj swój język do możliwości dziecka
- skup na dziecku swoją uwagę
- używaj wszystkich zmysłów do utrwalania nowych słów, a zwłaszcza wsparcia wizualnego
- komentuj wypowiedź dziecka
- podtrzymuj konwersację

2

Dzieci w wieku 3-4 lat

2.1. Charakterystyka umiejętności językowych

Dziecko uczy się wielu nowych słów, słuchając innych osób oraz wychwytyjąc kontekst. Doświadczenie 3-latka w tym zakresie nie jest jeszcze bogate, ale ma on już liczne kompetencje, które przedstawiono poniżej.

W zakresie ekspresji języka dziecko po ukończeniu 3 lat:

- używa ponad 200 słów;
- w jego wypowiedziach pojawia się więcej:
 - spójników łączących zdania pojedyncze, takich jak „ponieważ”, „i” lub „jeśli”,
 - liczebników,
 - nazw grup, kategorii rzeczy, takich jak „warzywa” lub „zwierzęta”,
 - określeń dalszych członków rodziny, takich jak „ciocia” lub „brat”;
- podaje swoje imię i nazwisko;
- potrafi wyrażać słowami podstawowe emocje;
- używa zdań składających się z kilku wyrazów, buduje coraz dłuższe i bardziej skomplikowane zdania, ale nadal może popełniać błędy gramatyczne;

- może zacząć używać złożonych zdań zawierających spójniki, takie jak: „ponieważ”, „więc”, „jeśli” i „kiedy”, np.: „Nie lubię tego, ponieważ to brzydkie”.

W zakresie rozumienia języka dziecko po ukończeniu 3 lat:

- rozumie nieco bardziej skomplikowane polecenia i wyjaśnienia;
- potrafi słuchać i zapamiętywać proste opowiadania;
- umie prowadzić dłuższą rozmowę w prawidłowy sposób;
- potrafi opowiadać proste historie, które mają wyraźny temat, początek i koniec, ale może potrzebować zachęty, aby je kontynuować, np.: „A potem co się stało?”;
- może posługiwać się czasami przeszłym i teraźniejszym odnoszącymi się do codziennych sytuacji i doświadczeń.

Dziecko często będzie stosować odkryte zasady gramatyczne w sposób rygorystyczny i konsekwentny, nie zdając sobie sprawy z istnienia form nieregularnych itp.

W zakresie komunikacji dziecko po ukończeniu 3 lat:

- potrafi używać słów podczas zabawy z innymi dziećmi i dorosłymi;
- może rozumować, przewidywać zdarzenia i zacząć wyrażać empatię.

Kiedy dziecko zbliża się do 4 urodzin, zacznie opowiadać o tym, co myśli. Pojawiają się też charakterystyczne początki rozmowy przez zadanie pytania typu: „Zgadnij, co?”. W tym czasie dziecko prowadzi rozmowy na różne tematy i może zadawać bardziej abstrakcyjne i złożone pytania, np.: „Jeśli będzie padać dalej, czy będziemy musieli zbudować łódź, żeby dotrzeć do babci?”.

WAŻNE!

2.2. Sygnały ostrzegawcze!

Jeśli zauważysz którykolwiek z poniższych symptomów u swojego dziecka lub martwisz się o rozwój jego języka, wskazany jest kontakt ze specjalistą – logopedą i/lub psychologiem. Objawy, które w wieku 3–4 lat mogą być niepokojące, to:

- ogólnie ograniczone użycie mowy – dziecko komunikuje się gestami albo wypowiada jedynie pojedyncze dźwięki lub pojedyncze słowa;
- nieużywanie zdań trzywyrazowych w wieku 3 lat;
- nieużywanie zdań składających się z co najmniej 4 słów niedługo przed 4 urodzinami;
- nierozumienie poleceń składających się z dwóch części, np.: „Schowaj zabawkę i usiądź koło mnie”;
- niezrozumiała wymowa dla otoczenia – często trudności ze zrozumieniem dziecka mają nawet osoby, z którymi przebywa ono na co dzień;
- trudności z rozumieniem prostych pytań;
- ograniczenia w nazywaniu obiektów i czynności;
- pojawienie się wyraźnej frustracji w sytuacjach wymagających komunikacji:
 - reagowanie emocjonalne: płaczem, gryzieniem,
 - izolowanie się od grupy rówieśników,
 - złość, agresja;
- zatrzymanie rozwoju umiejętności językowych lub utrata tych, które kiedyś dziecko miało.

2.3. Jak wspomagać mowę i język dziecka w okresie 3–4 lat

W okresie między 3 a 4 urodzinami możemy obserwować jeszcze spore różnice indywidualne między dziećmi, ale zarazem też zauważać ich niedociągnięcia językowe. Aby usprawnić komunikację i język dziecka na tym etapie, jak i na późniejszych, ważne jest częste rozmawianie na tematy, które je interesują.

Należy szukać okazji do rozmowy w każdych okolicznościach.

Ze względu na to, że słownik dziecka jest bazą dla rozwoju umiejętności gramatycznych, kluczem jest używanie wielu różnych słów w różnorodnych kontekstach, np. można porozmawiać z dzieckiem o pomarańczowej piłce i krojeniu pomarańczy na podwieczorek. To pomaga dziecku nauczyć się, co oznaczają słowa i jak funkcjonują.

W końcowej części rozdziału 1 zaprezentowano podstawowe zasady dotyczące rozwijania języka dzieci. Wszystkie one mają zastosowanie w grupie wiekowej 3–4 lat. Ze względu na specyfikę tego okresu warto szerzej przedstawić najistotniejsze wskazówki.

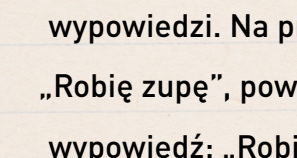
W przypadku 3–4-latków najważniejsze jest zarówno dostosowanie się do dziecka – przez kontakt wzrokowy, przywołanie imienia, dotknięcie jego ramienia, wzięcie na kolana – jak i dopasowanie języka do możliwości percepcyjnych dziecka, zdolności jego rozumienia. Należy pamiętać o wykorzystywaniu wskazówek wizualnych, które będą bardzo pomocne (por. rozdział 1.5).

Kiedy dziecko wypowiada się pojedynczymi słowami, należy powtarzać i rozwijać to, co mówi. Na przykład jeśli twoje dziecko powie „jabłko”, możesz dopowiedzieć: „W misce leży czerwone jabłko?” (i je wskazać), „Czy chcesz je zjeść?”.

Gdy dziecko zaczyna formułować pierwsze zdania, możesz reagować, powtarzając je z ewentualnymi poprawkami, parafrazując i zachęcając dziecko do ich rozwijania. Kiedy zwracasz uwagę dziecka w ten sposób na to, co mówi, i odpowiadasz mu, zachęcasz je w ten sposób do kontynuowania komunikacji, konwersacji, a zarazem ćwiczenia i rozwijania umiejętności językowych.

Dostarczanie dobrych wzorców jest świetnym sposobem na modelowanie bardziej zaawansowanego języka. Oto przykładowe sytuacje sprzyjające wspomaganiu rozwoju językowego:

- Dzieci w tym okresie często bawią się, naśladując różne sytuacje i wykonują czynności „na niby”. Psychologowie nazywają je zabawami symbolicznymi. Podczas zabawy „na niby” masz świetną okazję, by rozwijać to, co dziecko mówi, dodając szczegóły i rozbudowując wypowiedzi. Na przykład jeśli dziecko bawi się w gotowanie i mówi: „Robię zupę”, powtórz jego słowa w swoim komentarzu, rozszerzając jego wypowiedź: „Robisz zupę pomidorową. Kogo nią poczęstujesz?!”.

- Podczas kąpieli dziecka powtarzaj i rozwijaj to, co ono mówi. Na przykład jeśli powie: „Chlap!”, rozwiń wypowiedź, dodając np.: „Tak, woda chlapie na dywanik. Będzie mokro!”.
- Podczas zabawy na placu zabaw, jeśli dziecko wypowie niekompletne zdanie, np. „Chłopiec buju, buju” albo „Chłopiec huśtawka”, powtórz je w prawidłowej formie gramatycznej, tj.: „Tak, chłopiec się huśta” albo „Chłopiec huśta się na huśtawce”. Zaakcentuj części zdania, w których brakowało „na”, i te, które trzeba zmienić w zakresie formy gramatycznej („huśtawCE”).
- Gdy pieczesz ciastka na święta i dziecko mówi: „Więcej lukru”, rozwiń wypowiedź, dodając słowa, np.: „Mmmm. Więcej lukru sprawia, że jest wyjątkowo smaczne!”. Poczekaj na odpowiedź dziecka, a następnie odpowiedz ponownie, podtrzymując rozmowę.
- W czasie czytania książek, gdy dziecko komentuje to, co czytacie, także rozwijaj jego wypowiedź. Słyszenie poprawnego gramatycznie zdania pomaga mu doskonalić język.

Podsumowując, w celu rozwijania i wspomagania komunikacji dziecka w wieku 3–4 lat należy wykorzystywać wszelkie nadarzające się sytuacje:

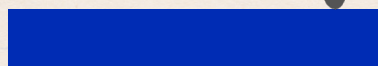
- kąpiel
- jedzenie
- spacer
- wspólne gotowanie
- wspólne zabawy „na niby” i inne.

Pomóż rozwijać język dziecka, dodając słowa i podsuwając pomysły do tego, co mówi. Kiedy mu odpowiadasz, uzupełniając jego zdanie lub dodając nowy pomysł, modelujesz bardziej zaawansowany język, którego dziecko może się uczyć.

Dziecko nie musi powtarzać tego, co powiedziałaś(-aś). Słuchanie poprawnego gramatycznie zdania jest wystarczającym mechanizmem pomagającym rozwijać jego język.

3

Dzieci w wieku 4-5 lat

3.1. Charakterystyka umiejętności językowych

Dziecko czteroletnie dysponuje bardziej zaawansowanymi umiejętnościami językowymi niż 3-latek, może się zdarzyć, że jest gadatliwe i zaskakuje dorosłych swoimi rozbudowanymi wypowiedziami. Są to jednak przypadki niezbyt liczne.

W zakresie ekspresji języka i percepcji mowy dziecko po ukończeniu 4 lat:

- zadaje dużo pytań, szczególnie rozpoczynających się słowem: „Dlaczego?”, a także używając takich słów, jak: „co?” i „gdzie?”;
- używa zdań zawierających od 4 do 6 słów, np.: „Chcę pobawić się samochodami”;
- używa zdań złożonych:
 - połączonych spójnikami (np. „i”, „ale”, „bo”, „jak”, „kiedy”), łącząc ze sobą 2 zdania pojedyncze, używając „i”, np.: „Poszedłem do parku i jadłem lody”;
 - długich i szczegółowych, np. „Poszliśmy do parku, ale wróciliśmy do domu, bo Ola rozbiła sobie kolano”.

Dziecko w wieku 4–5 lat nadal może popełniać drobne błędy gramatyczne i semantyczne, przykładowo dotyczące określeń czasu, np.: „Jutro pojechaliliśmy odwiedzić ciocię Zosię”.

W zakresie rozumienia dziecko 4–5-letnie:

- rozumie dłuższe polecenia, zawierające więcej niż dwa elementy, dwie informacje, np.: „Znajdź kredki, narysuj obrazek i zanieś go babci”;
- rozumie i odpowiada na pytania dotyczące prostych historii bez konieczności wykorzystania ilustracji czy konkretnych przedmiotów;
- rozumie słowa oznaczające kolejność czynności czy zdarzeń, np.: „Najpierw pójdziemy do sklepu, potem pobawimy się w parku”;
- rozumie słowa określające wzajemne relacje obiektów w przestrzeni, takie jak „powyżej”, „poniżej” i „pomiędzy”, oraz ich położenie (np. przyimki „nad”, „pod”, „obok”);
- rozumie znaczenie i używa słów nazywających kolor, np. czerwony, ilość – dwa jabłka, czas – jutro, wieczorem, ale w zakresie ograniczonym doświadczeniem;
- rozumie pytania, zwłaszcza jeśli dotyczą czegoś, co dzieje się właśnie teraz lub może to zobaczyć.

Dziecko w wieku 4–5 lat zaczyna:

- odpowiadać na pytania dotyczące tego, „dlaczego” coś się wydarzyło, chociaż to wciąż może być na dość podstawowym poziomie;
- odpowiadać na proste pytania rozwiązujące problem, np.: „Co robisz, gdy jesteś głodny/kiedy jest ci zimno?”;
- opowiadać krótką historię o czymś, co widziało lub czego doświadczyło, np.: „Dwóch chłopców bawiło się piłką. Przeleciała przez płot”.

Dziecko 4-letnie może już zrozumieć słowa i używać ich do wyrażania podstawowych emocji, takich jak: „szczęśliwy”, „smutny”, „zły” lub „zaskoczony”. W tym okresie kształtuje się też umiejętność porównywania i nazywania różnic, np.: „Ta marchewka jest dłuższa niż ta”.

Ponadto dziecko w wieku 4–5 lat:

- potrafi słuchać czytanych książeczek z obrazkami i opowiadań oraz umie odpowiedzieć na kilka pytań dotyczących historii, którą właśnie usłyszało;
- potrafi rozmawiać o przyszłości i przeszłości, np.: „Będę cię obserwował” lub „Skoczyłem”. Jego zdania nie są jeszcze doskonałe, nadal może popełniać pewne błędy;
- zaczyna lubić proste dowcipy, nawet jeśli ich do końca nie rozumie.

W zakresie komunikacji dziecko po ukończeniu 4 lat:

- rozmawia o tym, co już się wydarzyło lub się wydarzy, wykorzystując czas przyszły i przeszły;
- rozmawia o rzeczach, które sobie wyobraża lub wymyśla, zaczynając swoją wypowiedź od słów: „Myślę...”;
- używa mowy do organizowania czynności, np. zabawy, mówi, co robi w danej chwili;
- prowadzi proste negocjacje z innymi dziećmi, np. kto może pierwszy się bawić zabawką;
- inicjuje rozmowy;
- słucha i działa zgodnie z prośbami;
- potrafi prowadzić dłuższe konwersacje i pozostawać przy tym samym temacie.

Ponadto 4-latek potrafi wytłumaczyć powód, dlaczego chce jakiś przedmiot od innego dziecka, np.: „Czy możesz dać mi zielony ołówek? Chcę pokolorować trawę”.

W tym okresie także zaczyna używać języka podczas zabawy w role, np. może udawać mamę i naśladować jej ton i słowa.

3.2. Sygnały ostrzegawcze!

Jeśli zauważysz którykolwiek z poniższych symptomów u swojego dziecka lub martwisz się o jego rozwój językowy, wskazany jest kontakt ze specjalistą – logopedą i psychologiem. Objawy u dziecka, na które w wieku 4–5 lat należy zwrócić uwagę, to:

- używanie tylko kilku wyrazów;
- skracanie wielu słów, upraszczanie ich, wypowiadanie tylko jednej sylaby, np.: „tut” zamiast „kogut”;
- uczenie się z trudem nowych słów, nieumiejętność zapamiętania ich znaczenia i brzmienia (wymowy);
- powtarzające się trudności w znajdowaniu słów do wyrażenia myśli;
- używanie gestów i wskazywanie przedmiotów zamiast mówienia;
- niemówienie pełnymi zdaniami;
- nieużywanie zdań składających się z co najmniej 4 słów;
- trudności ze znalezieniem właściwych słów, aby wyrazić to, czego chce;
- trudności z prowadzeniem sensownej rozmowy;
- trudności w nauczaniu się na pamięć krótkich wierszyków, słów piosenek czy ról na przedstawienie przedszkolne;
- trudności w zadawaniu pytań, np. przestawianie szyku: „Pójdziemy do babci nie?”;

- zrozumienie tego, co mówią inne osoby, zajmuje dużo czasu;
- niezrozumiała mowa dla otoczenia (częściowo również dla rodziców), przypomina mowę 2–3-latka;
- trudności z wymawianiem słów, co powoduje, że osoby, które nie znają dziecka, nie mogą je zrozumieć.

3.3. Wspomaganie

W końcowej części rozdziału 1 przedstawiono podstawowe zasady dotyczące rozwijania języka dzieci. Wszystkie one mają zastosowanie w grupie wiekowej 4–5 lat, można także odnieść się do zaleceń dla 3–4-latków. Ze względu na specyfikę tego okresu warto szerzej przedstawić najistotniejsze wskazówki.

Rodzic może pomagać dziecku rozwijać język, dodając słowa, rozwijając i poprawiając to, co ono mówi. Dziecko na tym etapie może popełniać błędy gramatyczne lub mieć problemy z budowaniem dłuższych zdań. Uzupełnianie wypowiedzianych przez nie zdań, poprawianie i dodawanie nowej treści to najlepszy sposób na modelowanie bardziej zaawansowanego języka.

W czasie zabaw z 4-latką możesz korzystać z różnych możliwości:

- Przede wszystkim zachowuj responsywność, nie przerywaj dziecku i rozwijaj jego wypowiedzi.
- Podczas zabawy „na niby” rozwijaj i poprawiaj to, co dziecko mówi, dodając szczegóły (por. wskazówki dla wieku 3–4 lat).
- Kiedy odpowiadasz na to, co dziecko mówi, uzupełniając jego zdanie lub dodając nowy pomysł, modelujesz bardziej zaawansowany język, którego może się uczyć.

Przykładowo jeśli robicie ozdoby świąteczne, takie jak papierowe śnieżynki (płatki śniegu), a dziecko mówi: „Wycinać śnieżek”, odpowiedz, dodając słowa do jego wypowiedzi, tworząc pełne, poprawne gramatycznie zdanie. Możesz powiedzieć: „Ty wycinasz śnieżynkę i ja też wycinam śnieżynkę”. Dziecko nie musi powtarzać tego, co powiedziałaś(-aś), wystarczy, że usłyszało poprawny wzór zdania i użycie prawidłowych form gramatycznych.

Jeśli podczas zimowego wieczornego spaceru dziecko mówi niekompletne zdanie, takie jak: „Drzewo zaświeciło”, wyartykułuj bardziej rozbudowane i poprawne zdanie. Możesz powiedzieć: „Tak, na tym drzewie jest wiele pięknych światełek”.

Podobne sytuacje powinny powstawać podczas wspólnego czytania książek, gdy dziecko komentuje to, co mu czytasz.

4

Dzieci w wieku 5–6 lat

4.1. Charakterystyka umiejętności językowych

W zakresie ekspresji języka i percepcji mowy dziecko po ukończeniu 5 lat:

- ma bogaty słownik czynny;
- poprawnie wymawia prawie wszystkie głoski (problemy mogą czasem dotyczyć szeregu głosek szumiących: „sz”, „ż”, „cz”, „dż” oraz „r”);
- potrafi opowiadać proste historie i budować opowiadania;
- potrafi powtarzać usłyszane historie, prezentując zdarzenia w odpowiedniej kolejności.
- potrafi budować definicje opisowe.

W zakresie komunikacji 5-latki wykazują:

- zdolność utrzymania tematu rozmowy;
- stosowanie podstawowych zasad konwersacyjnych;
- mówienie do rozmówcy, określanie celu, miejsca;
- używanie języka w celu rozwiązywania problemów i przyłączania się do aktywności innych osób.

Słownik 5-lątka to:

- używanie ok. 4500 słów;
- grupowanie słów według kategorii;
- rozumienie niektórych słów wieloznacznych, metafor, dowcipów;
- przyswajanie czynne i bierne większej liczby słów abstrakcyjnych i odnoszących się do stanów mentalnych.

Wśród wielu osiągnięć tego etapu rozwojowego należy wskazać także następujące umiejętności:

- dłuższe koncentrowanie się na jednej rzeczy, bez przypominania;
- śledzenie i zapamiętywanie opowiadanej historii;
- rozumienie długich poleceń, np.: „Schowaj pojemnik do lodówki, idź do pokoju i przynieś książkę o słońcu, którą ostatnio czytaliśmy”;
- odkrywanie, że to samo słowo może oznaczać dwie rzeczy, np. „zamek”;
- odkrywanie, że różne słowa mogą oznaczać to samo, np. „ilustracja – obrazek”, „samochód – auto”;
- rozumienie słów opisujących uczucia, stany psychiczne, cechy działania, takie jak np.: „ostrożnie”, „powoli” lub „zaskoczony”;
- rozmawianie z wielu różnych powodów, np. aby dzielić się złożonymi pomysłami, rozwiązywać problemy lub opowiadać dowcipy.

W zakresie rozwijającej się komunikacji dziecko po ukończeniu 4 lat:

- używa długich zdań i dodaje odpowiednie zakończenia, np.: „Mój miś lubi siedzieć na łóżku, bo łóżka są bardziej miękkie”;
- używa spójników, aby połączyć zdania w zdanie złożone;
- potrafi na zmianę rozmawiać z dorosłymi i dziećmi w wielu różnych sytuacjach, zarówno z jedną osobą, jak i z kilkoma.

Ponadto 5–6-latki mówią wyraźniej, nieznane osoby zwykle mogą je zrozumieć, choć nadal mogą popełniać drobne błędy artykulacyjne. Wraz z uczeniem się nowych głosek może pojawiać się hiperpoprawność, czyli wstawianie nowo poznanych i wymawianych głosek nawet wówczas, kiedy nie są potrzebne. Na przykład dziecko, które właśnie zaczęło wymawiać głoskę „sz” lub „r”, może powiedzieć „szala” zamiast sala, „ras” zamiast las, ale to zjawisko przemija dość szybko.

4.2. Sygnały ostrzegawcze!

Jeśli zauważysz którykolwiek z poniższych symptomów u swojego dziecka lub martwisz się o jego rozwój językowy, wskazany jest kontakt ze specjalistą – logopedą i psychologiem.

Objawy, na które należy zwrócić uwagę u dziecka w wieku 5–6 lat, to:

- sytuacje opisane w przypadku przedziału wiekowego 3–4 i 4–5 lat;
- trudności z nauką mówienia słów i rozumienia ich znaczenia;
- mówienie tylko krótkimi, prostymi zdaniami;
- używanie krótkich zdań, częste opuszczanie słów lub wypowiedzianie ich w niewłaściwej kolejności;
- trudności w wymyślaniu i opowiadaniu prostych historii;
- trudności w rozumieniu złożonych poleceń;
- trudności w odpowiadaniu na pytania;
- trudności ze zrozumieniem rozmowy na temat tego, co zdarzyło się w przeszłości lub ma nastąpić w przyszłości;
- trudności ze zrozumieniem zdań, które mogą mieć więcej niż jedno znaczenie;

- wykonywanie tylko części poleceń, które są mu przekazywane, zazwyczaj jest to ich początek lub koniec;
- hiperpoprawność, o ile się pojawiła, nie zanika, dziecko mówi „szala” zamiast „sala”, „ras” zamiast „las”;
- niezrozumiała mowa dla nauczycieli i osób nieznających dziecka.

Ważnymi i niepokojącymi sygnałami są też:

- trudności w interakcjach z rówieśnikami – z nawiązaniem i utrzymaniem więzi z innymi dziećmi, kłopoty z przyłączaniem się do zabawy, szczególnie opierającej się na udawaniu i wyobraźni, która wymaga używania języka;
- trudności w rozumieniu zasad gier i aktywności;
- zachowania izolacyjne.

4.3. Wspomaganie

W ramach wspomagania stosujemy oczywiście te wszystkie sposoby, które wymieniono w rozdziale 1, czyli podstawowe zasady dotyczące rozwijania języka dzieci oraz te zalecenia, które przedstawiono dla młodszej grupy wiekowej 3–4- oraz 4–5-latków.

W każdym wieku najlepszym sposobem na wspomaganie rozwoju języka dziecka jest prowadzenie rozmów, kiedy jesteście razem. Dzieci, które rozmawiają z dorosłymi, rozwijają umiejętności językowe i mają w przyszłości lepsze osiągnięcia szkolne.

Przykładowe sytuacje do wykorzystania:

- Podczas zabawy angażuj się w nią. Jeśli dziecko miesza positek w misce, weź swoje jedzenie oraz miskę i powiedz: „Robię makaron. A ty co robisz?”. Poczekaj na wypowiedź dziecka, a potem odpowiedz. Jeśli robi

zupę, powiedz: „Twoja zupa pachnie pysznie!”. Ponownie zaczekaj, aby usłyszeć odpowiedź.

- Kiedy ty i dziecko przygotowujecie się do wyjścia na zewnątrz, obserwuj i słuchaj tego, co robi lub mówi. Następnie skomentuj. Na przykład jeśli dziecko szybko zakłada buty, powiedz: „Zakładasz buty tak szybko! Jesteś szybszy ode mnie!”. Odczekaj, aby usłyszeć, co dziecko odpowie.
- Podczas spaceru rozmawiaj o tym, co widzisz. Na przykład możesz spojrzeć na chmury i powiedzieć: „Ta chmura wygląda jak słoń!”. Poczekać kilka sekund, aby dziecko miało szansę odpowiedzieć. Jeśli nie odpowiada, wskaż na inną chmurę i zapytaj: „Jak myślisz, do czego podobna jest ta chmura?”. Zaczekaj, aby dać mu szansę pomyśleć i odpowiedzieć.

Znajdź czas na rozmowy przez cały dzień

- W czasie zabawy
 - Podczas codziennych czynności
 - W trakcie spaceru
 - W czasie czytania książek
-

Na tym poziomie wieku warto szczególnie skupić się na rozwijaniu u dziecka umiejętności opowiadania. Zadbajmy o to podczas rozmowy o wydarzeniach przeszłych lub przyszłych lub gdy podsumowujemy główne zdarzenia, np. w przeczytanej historii lub obejrzanym filmie, lub też te, które wystąpiły minionego dnia.

!AC
G.

A DLAI
CZU
GO?

5

Dzieci w wieku 6-7 lat

5.1. Charakterystyka umiejętności językowych

Dziecko w wieku 6 lat zna już 90% słów, które słyszy w najbliższym otoczeniu. Jego słownictwo jest bogate i zróżnicowane. Potrafi spontanicznie tworzyć krótsze i dłuższe wypowiedzi oraz konstruować poprawne pod względem gramatycznym i logicznym zdania, które trafnie oddają zamierzone znaczenie. Wypowiedzi dziecka 6-letniego najczęściej przyjmują formę składającą się z wielu zdań. Dziecko w tym wieku potrafi już w pełni uwzględniać kolejność zdarzeń i łączące je zależności przyczynowo-skutkowe. Stosuje prawidłowo formy gramatyczne.

Dziecko 6-letnie powinno także poprawnie wymawiać wszystkie głoski języka polskiego. Zdarza się, że pewne problemy występują z głoską „r”. U starszego przedszkolaka rozwija się świadomość językowa, która pozwala mu na opanowanie umiejętności czytania i pisania.

Dzieci rozwijają umiejętności w różnym tempie, ale w wieku 7 lat dziecko zwykle:

- potrafi koncentrować się na jednej rzeczy dłużej, bez przypominania, np. jest w stanie wysłuchać całej, dłuższej bajki;

- zapamiętuje usłyszane historie;
- rozumie długie, złożone polecenia, np.: „Odłóż zabawki do szafki, idź na górę i znajdź rzeczy do pływania”;
- używa długich zdań, rozbudowując je, np.: „Mój miś lubi siedzieć na łóżku, bo łóżka są bardziej miękkie”;
- używa takich słów jak „ponieważ”, aby połączyć zdania, np.: „Daję ci prezent, ponieważ są twoje urodziny”;
- rozumie wieloznaczność, czyli że to samo słowo może oznaczać dwie rzeczy, np. „zamek”, „korek”;
- używa synonimów i je rozumie, czyli wie, że różne słowa mogą oznaczać to samo, np. „okruszek, paproszek”;
- rozumie słowa opisujące nawet subtelne uczucia czy cechy zachowania i ich używa, takie jak „ostrożnie”, „powoli” lub „zaskoczony”.

W zakresie komunikacji dziecko w tym przedziale wiekowym:

- inicjuje rozmowy z wielu różnych powodów, np. aby dzielić się złożonymi pomysłami, rozwiązywać problemy lub opowiadać dowcipy;
- potrafi na zmianę rozmawiać z dorosłymi i dziećmi w wielu różnych sytuacjach, zarówno z jedną osobą, jak i w grupie.

Dziecko w wieku 6 lat mówi wyraźnie, nieznane osoby mogą je zrozumieć.

Nadal może popełniać błędy w trudnych słowach, np. „sprzeczka”.

5.2. Sygnały ostrzegawcze!

Jeśli zauważysz którykolwiek z poniższych symptomów u swojego dziecka lub martwisz się o jego rozwój językowy, wskazany jest kontakt ze specjalistą – logopedą i psychologiem. Objawy, które w wieku 6–7 lat mogą być niepokojące, to:

- utrzymujące się od młodszych lat życia trudności z nauką mówienia i rozumienia znaczenia słów;
- trudności z przywołaniem z pamięci znanych słów czy konkretnych nazw wtedy, gdy jest to potrzebne;
- trudności w ustalaniu pierwszej i ostatniej głoski w słowie, dzieleniu na sylaby.

W zakresie słownictwa:

- wyrażnie ubogi zasób słów, posługiwanie się głównie słowami o znaczeniu ogólnym;
- trudności z przyswajaniem słownictwa specjalistycznego i abstrakcyjnego;
- niewłaściwe używanie słów, co może wywoływać dezorientację rozmówcy;
- mylenie podobnych słów i zwrotów, znaczenia słów przeciwstawnych (np. „jutro – wczoraj”, „śniadanie – kolacja”);
- tworzenie własnych form wyrazowych, tzw. neologizmów (np. „gasiciel” – czyli strażak, „Kupiłaś to w ksiązkarni? to”, tzn. w księgarni);
- trudności z zapamiętaniem i odtwarzaniem sekwencji dźwięków;
- problemy z nauką nazw liter i cyfr.

W zakresie rozumienia:

- trudności w zrozumieniu rozmowy, które dotyczą tego, co zdarzyło się w przeszłości lub ma wydarzyć się w przyszłości;
- wykonywanie tylko części poleceń, które mu się przekazuje, zazwyczaj jest to początek lub koniec wypowiedzi;
- trudności z rozumieniem wypowiedzi, w których pojawiają się słowa wieloznaczne;
- trudności w rozumieniu języka niedostownego, ironii, sarkazmu, przenośni, dowcipów.

W zakresie gramatyki i semantyki:

- trudności z utrzymaniem prawidłowego szyku zdania, np. „Auto pojedziemy do lasu”;
- nieprawidłowa odmiana wyrazów (szczególnie rzeczowników);
- trudności z rozumieniem zależności składniowych i następstw czasowych wyrażonych w zdaniach złożonych, w których użyte są spójniki typu: „zanim”, „który”;
- używanie krótkich zdań, częste opuszczanie słów lub wypowiadanie ich w niewłaściwej kolejności;
- trudności w budowaniu dłuższej wypowiedzi;
- trudności w opowiadaniu nawet prostych historii;
- popełnianie błędów logicznych, gramatycznych i semantycznych w opowiadaniu.

W zakresie komunikacji dziecko ma trudności w interakcjach z rówieśnikami – z nawiązaniem i utrzymaniem więzi z innymi dziećmi, z przyłączaniem się do zabawy.

5.3. Wspomaganie

W wieku 6–7 lat wiele umiejętności językowych dziecko ma już opanowane, ale to nie znaczy, że nie należy dalej rozwijać języka, choć w nieco innych aspektach. Przede wszystkim nadal obowiązuje zasada, aby jak najwięcej z dzieckiem rozmawiać. Należy pozwalać dziecku prowadzić się w rozmowie, podążać za nim. Podążanie za dzieckiem w rozmowach obejmuje:

- kontynuowanie dialogu,
- rozwijanie słownika dziecka,
- pomoc dziecku w styczności z rzadkim i nietypowym słownictwem,
- pomoc dziecku w słyszeniu i rozpoznawanie dźwięków mowy,
- szukanie napisów wokół,
- pomoc w widzeniu perspektywy innych ludzi.

Rozwijanie umiejętności przewidywania można osiągać poprzez zabawy, m.in.:

- Inscenizacja – planowanie przyjęcia urodzinowego.
- Obserwowanie pogody.
- Przewidywanie finału budowy.
- Przedstawianie oczekiwań przed czytaniem nowej książki.

Pod koniec okresu przedszkolnego, u progu edukacji szkolnej, język i mowa stają się dla dzieci coraz skuteczniejszym środkiem rozumowania oraz krytycznego myślenia. Dlatego należy angażować dzieci w przemyślane dyskusje, wykorzystując następujące sytuacje:

- Rozwiązywanie problemów za pomocą inscenizowanych scenek.
- Wyjaśnianie codziennych sytuacji.
- Uczenie się przez obserwację.
- Refleksja nad problemami pojawiającymi się w czytanych wspólnie książkach.

Opowiadanie historii to wspaniały sposób na rozwinięcie wyobraźni i umiejętności językowych dzieci. Służą temu m.in.:

- Opowiadanie z wykorzystaniem zabawek (inscenizacje, teatrzyk).
- Dzielenie się wspomnieniami.
- Udawanie kosmitów lub innych postaci.
- Odtwarzanie treści książek za pomocą inscenizacji (teatrzyk).

Poprzez włączenie opisanych wyżej aktywności do codziennych interakcji możesz pobudzić wyobraźnię, umiejętności językowe i krytyczne myślenie dzieci, jednocześnie tworząc znaczące relacje i radosne doświadczenia edukacyjne. Poniżej zostaną one omówione dokładniej.

5.3.1. Pozwól dziecku kierować rozmową

Podążanie za dzieckiem to szansa dla niego na rozpoczęcie i kontynuowanie rozmowy, co może oznaczać czekanie na jej zainicjowanie nawet od 3 do 4 sekund. Nie wahaj się naśladować dziecka.

Podczas rysowania z dzieckiem poczekaj, aż powie ci o tym, co rysuje.

Następnie podążaj za jego wypowiedzią, wygłaszając entuzjastyczny komentarz, po którym powinno nastąpić pytanie otwarte. Na przykład jeśli dziecko powie: „Narysowałem węża”, możesz odpowiedzieć: „Och, jaki długi wąż! Gdzie mieszka twój wąż?”.

Kontynuowanie dialogu

Rozmowy przebiegają naturalnie, jeśli podążasz za wypowiedziami dziecka, formułując interesujące komentarze i zadając pytania, na które chce ono odpowiedzieć. Aby podtrzymać rozmowę, opieraj się na jego zainteresowaniach i czekaj na odpowiedź, zatrzymując się na kilka sekund, aby dać dziecku czas.

Łącz to, co dzieje się podczas zabawy, z własnym doświadczeniem dziecka.

Na przykład jeśli dziecko bawi się kasą i papierowymi pieniędzmi, zapytaj o jego doświadczenia i spostrzeżenia w prawdziwym sklepie. Wypowiadaj komentarze, aby utrzymać rozmowę, podczas której jest sformułowanych co najmniej pięć naprzemiennych wypowiedzi.

Aby zachęcić dziecko do rozmowy, podczas przekąski zapytaj: „Co by było, gdyby...?”, np.: „Co by było, gdybym otworzył(a) tę torbę z krakersami, ale zamiast krakersów znalazł(a)bym w środku klocki Lego?”. Staraj się podtrzymać rozmowę.

Gdy dziecko zwraca uwagę na doręczyciela poczty, podążaj za nim i zadaj pytanie, które zainspiruje do rozmowy. Zamiast zadawać pytanie testujące, np.: „Jak nazywamy osobę dostarczającą pocztę?”, zapytaj szerzej, np.: „Co myślisz, co jest w paczce, którą dostarcza?”.

Zatrzymaj się w emocjonującym punkcie w czytanej książce i poczekaj, aż dziecko zrobi coś lub powie. Na przykład jeśli wskaże obrazek i zakomunikuje: „Ptak”, podążaj za nim i dodaj coś o ptaku, np.: „Ptak je robaka”. Poczekaj na to, co dziecko powie lub zrobi w następnej kolejności. Wtedy dodaj stosowny komentarz.

Najlepsze interakcje z dziećmi mają miejsce podczas rozmów, które powstają w naturalny sposób, gdy podążasz za wypowiedziami dziecka i pozwalasz mu się prowadzić. Aby podążać za dzieckiem, dodaj komentarz lub zadaj pytanie związane z tym, o czym ono mówi.

Gdy dziecko zadaje pytanie o czas posiłku, np.: „Co jest na obiad?”, możesz podtrzymać rozmowę, dodając komentarz i pytanie z nim związane, które go zainteresuje. Na przykład: „Jedno z twoich ulubionych dań! Zgadnij?”. Staraj się podtrzymać rozmowę przez kilka wzajemnych wypowiedzi.

Wzbogacanie słownika dziecka

Słownictwo dziecka się wzbogaca, gdy uczestniczy w rozmowach i słyszy nowe słowa. Podkreślanie nowego słowa, powtarzanie go i wyjaśnianie jego znaczenia są doskonałymi sposobami na wyróżnienie nowego słownictwa.

Łącz nowe słowa z czymś, co dziecko już zna. Na przykład podczas gotowania zupy „na niby” skomentuj, że zupa jest pyszna i smakowita tak jak ulubione jedzenie dziecka: „Banany są pyszne”. W czasie sprzątania podłogi wprowadzaj takie słowa jak „czyste” i „śliskie”. Zadaj pytanie, które zachęci dziecko do myślenia lub używania nowego słowa, np.: „Co jeszcze jest śliskie?”.

Gdy dziecko rozmawia z tobą, używając słów o uogólnionym znaczeniu, jak „to” lub „tamto”, parafrazuj jego wypowiedź, wstawiając odpowiednie słowa. Na przykład jeśli dziecko powie: „Potrzebuję tego, aby to zrobić”, odpowiedz: „Potrzebujesz spinacza, aby twoje kartki się nie rozleciały”.

Podczas czytania książki pomóż dziecku zrozumieć nowe słowa, wyjaśniając ich znaczenie, np.: „Zwierzęta jak nietoperze pozostają czujne w nocy. Nie śpią w nocy jak my. Mówimy, że są one nocnymi zwierzętami. Zwierzęta, które pozostają czujne w ciągu dnia, a śpią w nocy, nie są nocne”.

Umożliwiaj dzieciom kontakt z rzadkim i nietypowym słownictwem

Doskonałym sposobem na lepsze rozumienie przez dzieci treści w zakresie historii, geografii czy matematyki jest wprowadzanie do codziennych rozmów bardziej zaawansowanego, rzadkiego słownictwa i wyjaśnianie go.

Oto kilka ciekawych sposobów:

Podczas zabawy z figurkami zwierząt wprowadź bardziej zaawansowane słowa opisujące zwierzęta, a następnie wyjaśnij, co to oznacza. Na przykład jeśli dziecko bawi się gepardem, powiedz: „Gepard jest smukły. Smukły oznacza, że ciało geparda jest szczupłe. Bycie smukłym pomaga gepardowi biegać szybko”. Jeśli dziecko zwraca uwagę na gniazdo ptaków podczas spaceru, poszerz

słownictwo dziecka, używając rzadkiego słowa, takiego jak „siedlisko”. Wskaż gniazdo, mówiąc: „Patrz! Gniazdo jest naturalnym siedliskiem ptaka. Siedlisko to miejsce, w którym zwierzę żyje. Ptaki mieszkają w gniazdach, więc gniazdo to ich siedlisko”. Kiedy czytacie razem książkę, rozwijaj to, co dziecko mówi, używając bardziej wyrafinowanego słownictwa. Na przykład jeśli dziecko komentuje postać, która jest bardzo smutna, i mówi: „On płacze”, odpowiedz: „Tak, on płacze, bo zgubił swoją pelerynę. Jest zdruzgotany, że zgubił swoją pelerynę. Zdruzgotany oznacza, że jest bardzo, bardzo smutny”.

Pomóż dzieciom słyszeć i rozpoznawać dźwięki mowy

Rozmowy o pierwszym dźwięku w słowie lub o słowach, które się rymują, rozwija świadomość fonologiczną dziecka. Jest to fundament dla późniejszego czytania i pisania! Spróbuj ułatwić dziecku rozpoznawanie dźwięków mowy. Możesz wykorzystać najróżniejsze sytuacje.

Na przykład podczas zabawy zabawkami w czasie kąpieli znajdź te do wrzucania do wody, które zaczynają się od określonego dźwięku, np. „ż” (np. żabka, żyrafa) itp. Podkreśl, że wszystkie te przedmioty zaczynają się od dźwięku „ż”. Możesz prosić dziecko o znalezienie zabawek lub zwierząt, których nazwy będą się zaczynały określonym dźwiękiem mowy, np. nazwy jakich zwierząt/zabawek zaczynają się na „r” (ryba, rekin, rak). Podczas posiłku spróbuj z dzieckiem nazwać jak najwięcej produktów, które zaczynają się od konkretnej głoski, np. „s” (sól, sałata, serek). Uczcie się rymowanek, pozwalaj dziecku recytować je lub tworzyć nowe do znanych słów.

Świadomość pisma – szukaj napisów wokół

Możesz przygotować dziecko do nauki czytania i pisania, wskazując napisy w otoczeniu. Kiedy wskazujesz te pojawiające się w zasięgu wzroku dziecka, dowiaduje się ono, że symbole i pismo, które widzi, przekazują informacje.

Najczęściej dotyczy to tzw. pisma skomercjalizowanego, szyldów i reklam, oraz napisów na popularnych produktach, np. płatkach czy mleku.

U wielu dzieci przedszkolnych można zaobserwować dość wczesne próby samodzielnego odczytywania popularnych napisów czy logo znanych firm, np. Coca-Cola, Fanta, Lego, McDonald itp. Takie napisy przyciągają wzrok ciekawą formą liter, kolorami, efektami świetlnymi, a przede wszystkim mają zabarwienie emocjonalne dla dziecka. Rozpoznawanie ich opiera się raczej na strategiach wizualnych, ale wprowadzają one także elementy świadomości pisma dzięki zastosowaniu liter, a nie ilustracji, a także poprzez układ (lewa – prawa w poziomie) oraz samej funkcji informacyjnej.

Istnieje też pewien rodzaj tzw. pisma funkcjonalnego, z którym dziecko styka się na co dzień i które wyraźnie jest osadzone w kontekście, mianowicie nazwiska i/lub imiona dzieci widniejące w szatni przy wieszakach czy na półkach i szufladach, gdzie są chowane prace i rzeczy osobiste dzieci. Wiele z tych napisów ma kontekst – ilustracje towarzyszące czy lokalizacja w przestrzeni, ale same napisy są zazwyczaj standardowe – bez uduchowionych czcionek i efektów kolorystyczno-świetlnych, co może dziecku pomóc w opanowaniu typowego obrazu pisma pojawiającego się już poza kontekstem. Nazwiska i imiona mają specjalne znaczenie w zrozumieniu zasad pisma, a litery imienia często są najwcześniej rozpoznawanymi w pierwszych próbach czytania i pisania. W związku z tym przydatne do kształtowania świadomości pisma mogą być zabawy omówione poniżej.

Zorganizuj sklep spożywczy „na niby” z plastikowym jedzeniem lub nieotwartym opakowanym jedzeniem. Pomóż dziecku stworzyć oznakowanie dla każdej sekcji sklepu (np. owoce i warzywa, mrożonki i płatki) i wspólnie przeczytajcie oznakowania. Porozmawiaj o tym, dlaczego ważne jest, aby te znaki były w sklepie spożywczym.

Wskazuj napisy na przedmiotach gospodarstwa domowego i powiedz dziecku, co one oznaczają. Na przykład możesz wskazać nazwę płatków na opakowaniu i przeczytać jego opis. Zwróć uwagę dziecka na znaki, które komunikują pewne zasady, i zapytaj, co ono myśli na ten temat. Na przykład: „Ten znak mówi «Zakaz wstępu». Oznacza to, że nie można tam wchodzić. Jak sądzisz, dlaczego tam nie wolno wchodzić?”.

Znajdź książkę, w której na ilustracjach znajdują się dymki z tekstem. Zwróć uwagę dziecka na dymki i wyjaśnij, że słowa w dymku z tekstem pokazują nam dokładnie, co postać mówi. Ponadto przesuwaj palcem pod tekstem, który czytasz.

Rysunek 1. Ilustracja z Testu Świadomości Pisma.

Źródło: „Rozwój świadomości językowej dziecka. Teoria i praktyka”, G. Krasowicz-Kupis, 2004, Wydawnictwo UMCS.

Pomóż dzieciom widzieć perspektywę innych ludzi

Rozmawianie o tym, co inni myślą i czują, pomaga dziecku zrozumieć historie, poszerza jego słownictwo i pomaga mu w relacjach z innymi. Możesz zachęcić je do wczuwania się w uczucia innych osób, korzystając z wielu różnych sytuacji. Na przykład podczas rysowania wspólnie z dzieckiem komentuj, co myślisz i czujesz. Przykładowo: „Jestem bardzo podekscytowana tym, co teraz rysujesz. Nie mogę się doczekać, żeby zobaczyć twój obrazek”.

Daj dziecku szansę na odpowiedź. Zachęć je do pomyślenia o tym, jak inne dziecko mogłoby się czuć. Na przykład jeśli zauważy ono płaczące dziecko podczas spaceru lub w sklepie, porozmawiajcie o tym, co mogło się stać, że ono tak się zasmuciło. Zapytaj, czy pamięta może taki czas, kiedy jemu też było tak bardzo smutno, i co się stało, że poczuło się w ten sposób. Podczas wspólnego czytania książki zadaj pytanie, jak przedstawiona w opowieści postać mogłaby się czuć lub jak się czuje.

5.3.2 Rozwijanie umiejętności przewidywania

Rozmawiaj z dzieckiem o tym, co mogłoby się wydarzyć niebawem, na podstawie tego, co można zaobserwować. Umiejętność przewidywania można rozwijać poprzez inscenizowanie scenek z wykorzystaniem kukiełek czy innych zabawek, przez wspólne obserwacje zjawisk pogodowych i przyrodniczych, a także oczywiście podczas czytania dziecku i wspólnie z dzieckiem. Oto kilka przykładów takich sytuacji, które będą angażowały dziecko w rozmowy na temat tego, co mogłoby się wydarzyć w dalszej lub bliższej przyszłości:

1. Inscenizacja „Planowanie uroczystości urodzinowej” – rodzaj teatryku

– zorganizuj „na niby” uroczystość urodzinową dla ulubionej zabawki lub lalki dziecka. Zachęć je do zaplanowania imprezy na podstawie jego własnych

doświadczeń. Przedyskutuj z nim, kogo zaprosicie, w co będziecie się bawić w czasie przyjęcia oraz jakie jedzenie będzie podawane. Następnie wspólnie urządzcie wspaniałą imprezę urodzinową „na niby”! Oczywiście realizacja tego pomysłu nie musi odbywać się całkowicie „na niby”, można użyć wielu zabawkowych rekwizytów, o ile są dostępne w waszym domu. Można je też narysować i powycinać (np. potrawy).

2. Obserwowanie pogody – patrząc wspólnie przez okno, opiszcie aktualną pogodę oraz to, jak ona wpływa na wasze plany na ten dzień. Na przykład jeśli wieje silny wiatr, zapytaj dziecko, co mogłoby się stać z włosami, gdy wyjdziecie na zewnątrz. Przy silnym wietrze trzeba też opróżnić balkon lub zabezpieczyć meble w ogrodzie. Zachęca to do myślenia o przyczynie i skutku.

3. Przewidywanie efektu budowy – jeśli podczas spaceru zauważycie nowe miejsce budowy, poproś dziecko, by spróbowało przewidzieć, co to za budowla powstaje. Następnie spróbuj rozwinąć jego przewidywania i opowiedz z entuzjazmem, jak będziecie mogli korzystać z nowego basenu, placu zabaw czy sklepu.

4. Oczekiwanie przed czytaniem – zanim razem z dzieckiem rozpoczniecie czytanie nowej książki, przejrzyjcie tytuł i okładkę. Prowadź rozmowę na temat tego, o czym może być ta książeczka, co może się wydarzyć w opisywanej historii. W trakcie czytania czy po przeczytaniu porównaj przewidywania dziecka do rzeczywistych wydarzeń, pobudzając refleksję i krytyczne myślenie.

5.3.3. Rozumowanie i krytyczne myślenie

Pod koniec okresu przedszkolnego, u progu edukacji szkolnej, język i mowa stają się dla dzieci coraz skuteczniejszym środkiem rozumowania oraz krytycznego myślenia. Dlatego elementem wspomagania języka i komunikacji

dziecka powinno stać się rozwijanie krytycznego myślenia poprzez wyjaśnienia i rozwiązywanie problemów z wykorzystaniem mowy.

Należy zachęcać dziecko do myślenia krytycznego i rozwiązywania problemów, angażując je w przemyślane dyskusje. W tym wypadku także pomocne będą inscenizowane scenki, rozmowy o bieżących sytuacjach, czytanych książkach, obserwacje podczas spaceru czy inne aktywności, czyli włączanie opowiadania i konwersacji w codzienne czynności.

- Rozwiązywanie problemów za pomocą inscenizowanych scenek – wykorzystaj sytuacje z zabawy „na niby”, aby przedstawić problemy z życia codziennego. Na przykład jeśli dwie zabawki „chcą usiąść” w tym samym samochodzie zabawkowym, zapytaj dziecko, jak jego zdaniem mogłyby one rozwiązać ten konflikt. To rozwija kreatywne myślenie i umiejętności podejmowania decyzji.
- Wyjaśnianie codziennych sytuacji – kiedy zdarzy się coś nieoczekiwanego, przyjemnego lub nie w ciągu dnia, skorzystaj z okazji, aby wyjaśnić dziecku przyczyny zdarzenia. Na przykład wyjaśnij, że sok się rozlał, ponieważ zakrętka na butelce nie była dokładnie zakręcona. To pomaga dzieciom zrozumieć związek między przyczyną a skutkiem.
- Uczenie się przez obserwację – podczas spaceru zwróć uwagę dziecka na związki przyczynowo-skutkowe w otoczeniu. Jeśli zauważy zgniecione trawę i kwiaty, wyjaśnij, że stało się to, gdy ktoś na nie nadepnął. To zachęca do obserwowania i analizowania otoczenia.
- Refleksja nad problemami pojawiającymi się w czytanych wspólnie książkach –po zakończeniu wspólnego czytania książki omów z dzieckiem trudności, z jakimi zmagali się bohaterowie. Wspólnie spróbujcie wymyśleć inne rozwiązania. Na przykład zapytaj, co jeszcze mogłyby zrobić postacie, aby rozwikłać swoje problemy. To rozwija krytyczne myślenie i kreatywność.

5.3.4. Opowiadanie historii

Włączanie opowiadania i konwersacji w codzienne czynności to podstawowe zalecenie dotyczące wspomagania rozwoju języka i komunikacji u dzieci na każdym poziomie wieku. Zwłaszcza opowiadanie różnych historii to wspaniały sposób na rozwinięcie wyobraźni i umiejętności językowych dzieci. Aby uczynić opowiadanie historii częścią codziennej rutyny, można wykorzystać inscenizacje, wspomnienia, udawanie kosmitów albo zwierząt. Oto przykłady takich sytuacji:

■ **Inszenizacja opowiadania/historii z wykorzystaniem zabawek, figurek**

(teatrzyk) – wykorzystaj czas zabawy zabawkami, aby tworzyć wspólnie opowieści.

Zachęć dziecko do układania sekwencji wydarzeń i uwzględnienia elementów opowiadania, takich jak postacie, problemy i rozwiązania. Wprowadź pomysły dziecka, aby historia była współtworzona przez nie i stała się interesująca.

■ **Dzielenie się wspomnieniami, np. o wspólnych posiłkach** – zachęć dziecko

do opowiedzenia wspomnienia związanego z wizytą w restauracji czy pizzerii.

Zadawaj pytania, które pomogą mu opowiedzieć historię, np. kto tam był, co ludzie jedli i co się działo potem. To wzmacnia umiejętności narracyjne i pamięć.

■ **Udawanie kosmitów, zwierząt lub innych postaci** – rozpal wyobraźnię, udając obcych,

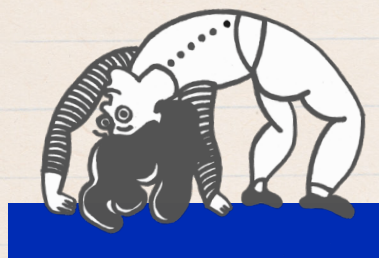
którzy nie znają codziennych rutyn. Poproś dziecko, aby prowadziło kosmitę przez czynności takie jak ubieranie się czy mycie rąk, używając sekwencyjnego języka, typu „najpierw”, „potem”, „następnie” i „na koniec”.

■ **Odtwarzanie treści przeczytanych książek w formie inscenizacji** – wybierz

książkę z wyraźną fabułą i odtwórz ją razem z dzieckiem. Omów postacie, ich problemy i sposób ich rozwiązania. Następnie zbierz lub stwórz rekwizyty i odtwórzcie razem historię, zachęcając dziecko do aktywnego udziału w tworzeniu opowieści.

Poprzez włączenie opisanych aktywności do codziennych interakcji możesz pobudzić wyobraźnię, umiejętności językowe i krytyczne myślenie dzieci, jednocześnie tworząc znaczące relacje i radosne doświadczenia edukacyjne.

Podsumowanie

Dzieci cały czas uczą się komunikować. Najbardziej pomocne jest skorzystanie z opisanych w tym poradniku wskazówek, aby nieustannie wspierać dziecko, podczas wszystkich codziennych zajęć i przy każdej okazji, np.: podczas zabaw w domu i na świeżym powietrzu, w czasie przekąski czy sprzątania.

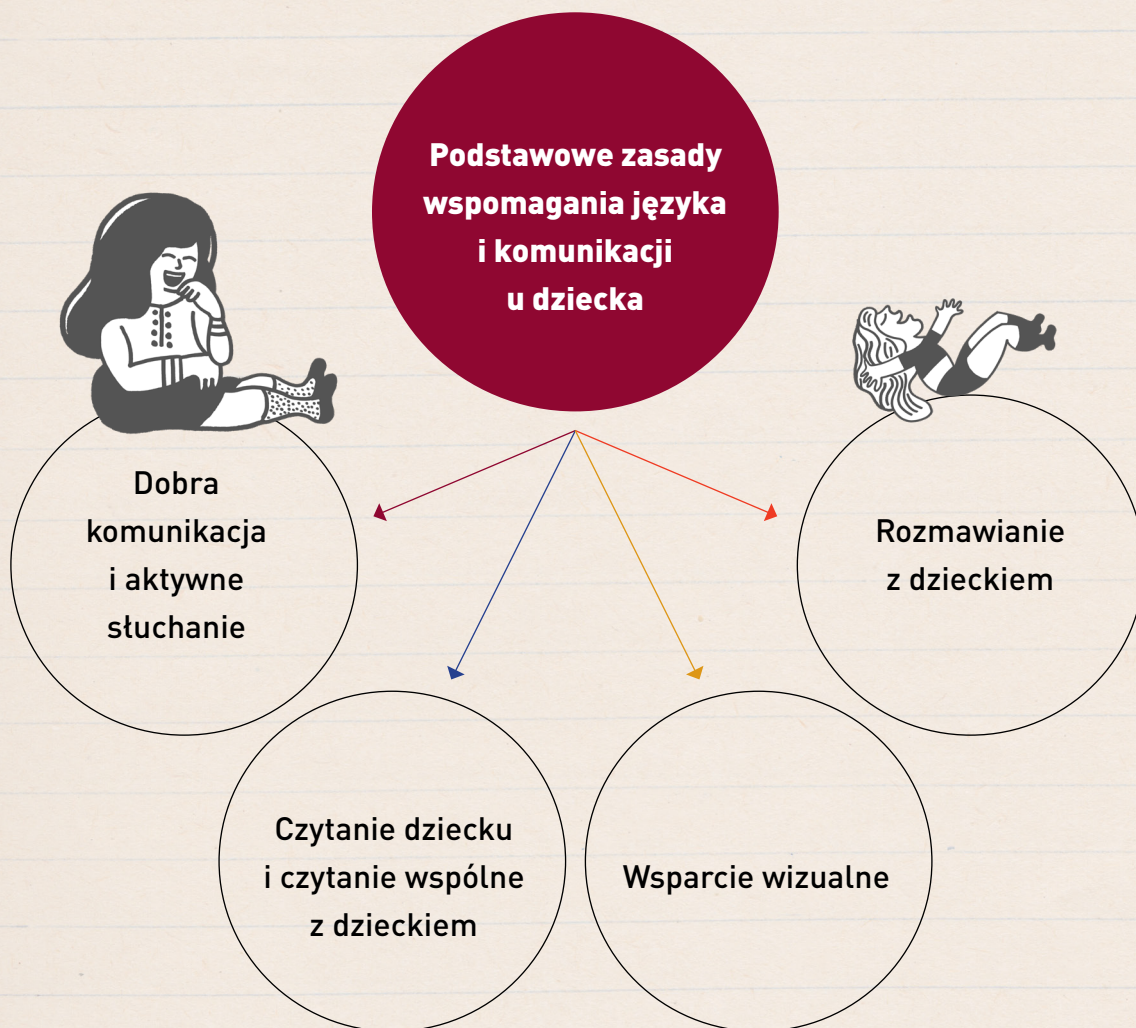
Podążaj za dzieckiem: dzieci najłatwiej uczą się słów, gdy słowa, które usłyszą, odpowiadają temu, na co zwracają uwagę – dlatego łatwiej im nauczyć się słowa „piłka”, jeśli się nią bawią. Zanim powiesz coś do dziecka, upewnij się, że ono na ciebie patrzy. Stosownie do wieku dziecka używaj zdań z prostą gramatyką i słownictwa, które jest łatwe do zrozumienia.

Używaj komunikacji niewerbalnej lub konkretnych przedmiotów czy obrazków ułatwiających zrozumienie i zapamiętanie.

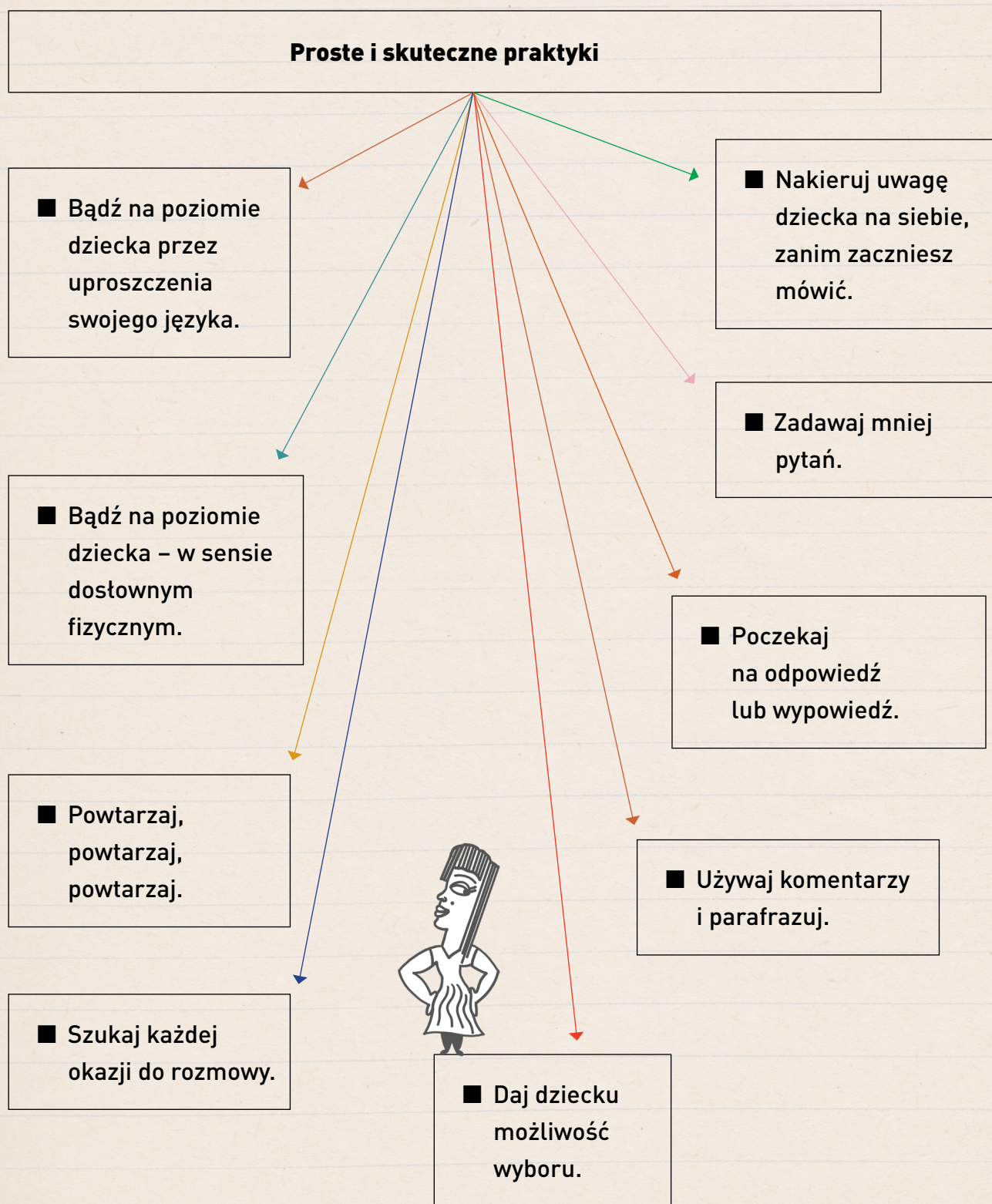
Każdy dzień to dobry czas, aby wspierać mówienie dzieci i rozumienie przez nie mowy we wczesnych latach życia. Nawet drobne czynności i codzienne rozmowy mogą mieć ogromnie korzystny wpływ na rozwój językowy dziecka. Rysunki na kolejnych stronach podsumowują najważniejsze zalecenia.

Rysunek 2. **Podstawowe zasady wspomagania rozwoju języka i komunikacji u dziecka.** Źródło: opracowanie własne.

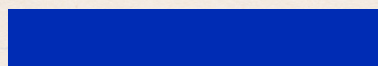

Rysunek 3. **Proste i skuteczne praktyki w zakresie wspomagania rozwoju językowego dzieci przez rodziców.** Źródło: opracowanie własne.

6

Bibliografia

- Clark, E. V. (2016). *First language acquisition* (wyd. 3). Cambridge University.
- Czaplewska, E., Kochańska, M., Maryniak, A., Haman, E., Smoczyńska, M. (2014). *SLI – specyficzne zaburzenie językowe. Podstawowe informacje dla rodziców i nauczycieli*. Instytut Badań Edukacyjnych.
- Emiluta-Roza, D., Mierzejewska, H., Atys, P. (2004). *Badania przesiewowe do wykrywania zaburzeń rozwoju mowy u dzieci dwu-, cztero- i sześciolletnich* (wydanie II poprawione, uzupełnione). Wydawnictwo APS.
- Haman, E. (2013). *Słowotwórstwo dziecięce w badaniach psycholingwistycznych*. Studio Lexem.
- Kielar-Turska, M. (2012). Średnie dzieciństwo. W: J. Trempała (red.) *Psychologia rozwoju człowieka – podręcznik akademicki* (s. 202–233). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kochańska, M. (2022). *Zaburzenie rozwoju językowego u dzieci i młodzieży. Przewodnik dla rodziców i nauczycieli*. Instytut Badań Edukacyjnych.
- Kozłowska, E. Kurowska, M. (2007). *Jak to powiedzieć. Rozwijanie umiejętności językowych i komunikacyjnych u dzieci*. Ośrodek Rozwoju Edukacji (wówczas Centrum Metodyczne Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego).
- Krasowicz-Kupis, G. (2004). *Rozwój świadomości językowej dziecka. Teoria i praktyka*. Wydawnictwo UMCS.

- Krasowicz-Kupis, G. (2012). *SLI i inne zaburzenia rozwoju językowego*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Krasowicz-Kupis, G., Kochańska, M., Bogdanowicz, K.M, Wiejak, K., Campfield, D., Łuniewska, M., Haman, E. (2015). *Jak nauczyciel może wspomagać rozwój dzieci z zaburzeniami językowymi i ryzykiem zaburzenia uczenia się? Poradnik dla nauczycieli oddziału rocznego przygotowania przedszkolnego oraz I klasy*. Instytut Badań Edukacyjnych.
- Łobacz, P. (1996). *Polska fonologii dziecięca*. Wydawnictwo Energeia.
- Majchrzak, I. (1995). *Wprowadzenie dziecka w świat pisma*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Papużyńska, J. (1975). *Czytanie domowe*. Nasza Księgarnia.
- Papużyńska, J. (1981). *Inicjacje literackie. Problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Smoczyńska, M. (1972). Przyswajanie form deklinacji rzeczownikowej przez dzieci w wieku przedszkolnym. *Psychologia Wychowawcza*, 29(5), 515–527.
- Smoczyńska, M. (1985). The acquisition of Polish. W: D. I. Slobin (red.). *The crosslinguistic study of language acquisition* (t. 1) (s. 595–686). Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum Associates.
- Smoczyńska, M., Haman, E., Maryniak, A., Czaplewska, E., Krajewski, G., Banasik, N., Kochańska, M., Łuniewska, M., Morstin, M. (2015). *Test Rozwoju Językowego. Podręcznik*. Instytut Badań Edukacyjnych.
- Weitzman, E. Greenberg, J. (2014). *Razem uczymy się mówić. Przewodnik dotyczący wspomagania rozwoju językowego dzieci dla opiekunów i nauczycieli przedszkolnych*. Wydawnictwo Harmonia.

Strony internetowe

<https://speechandlanguage.org.uk/help-for-families/ages-and-stages/5-7-years/>

<https://help-for-early-years-providers.education.gov.uk/areas-of-learning/communication-and-language/listening-and-understanding#what-this-means-in-practice>

<https://resources.leicestershire.gov.uk/education-and-children/early-years/early-years-foundation-stage-eyfs/learning-development-and-assessment/every-child-a-talker-ecat/strategies-and-resources>

https://wordsforlife.org.uk/documents/488/WalkandTalk_REBRAND_web_Polish.pdf

<https://pm18leszno.przedszkolna.net/mini-slowniczek-neologizmow-dzieciacych>

(...) zawarte w publikacji propozycje dla rodziców, pozwalające optymalizować i wspierać rozwój językowy ich dziecka, niejako przypominają opiekunom dzieci o tym, jakże istotnym sposobie intencjonalnego wpływania na rozwój dziecka. Prawdziwe rozmowy z dzieckiem, poświęcanie mu pełnej uwagi, zachęcanie do wyrażania, opisywania swoich myśli i uczuć, wrażliwe słuchanie i reagowanie na wszystko, co dziecko mówi (również trudne emocje), koncentrowanie się na mowie ciała i tonie oraz uwzględnianie ograniczeń dziecka wynikających z wieku i komunikowanie się z nim w zrozumiały dla Niego sposób, to uniwersalne zasady odpowiednie nie tylko dla efektywnej komunikacji rodzica z dzieckiem, ale dla porozumiewania się w ogóle. To wartość dodana tej pozycji, być może czytający ją dorośli poprawią też komunikację między sobą.

Publikacja, którą zdecydowanie rekomenduję, jest potrzebna społecznie i w znaczący sposób poszerzy ofertę dostępnych na rynku metod terapeutycznych i stymulacji rozwoju.

prof. dr hab. Aneta R. Borkowska

